

praksis ville have berettiget dem til en inspektørstilling. Det gælder de medarbejdere, der ikke gjorde så meget væsen af sig, som fx Erik Skov (1926-2004), der var inspektør og kirkekonsulent på 2. afdeling 1959-1996. Kirkebygningerne er som bekendt ikke underlagt de almindelige fredningsbestemmelser, men tilsyn af Nationalmuseets sagkyndige kirkekonsulenter, der dog kun har en rådgivende funktion. Skov var beundret for både sin flid, sin faglige indsigt og sine diplomatiske evner, der i velstandsstigningens epoke antagelig har reddet mange kirker fra utidige moderniseringer.

Har man som denne anmelder selv været student på museet og dermed kendt mange af de personligheder, der er beskrevet, må man værdsætte forfatterens takt, lune og finfølelse.

Nogle savnes. Det gælder fx betydningsfulde fotografer som Lennart Larsen, Kit Weiss, Niels Elswing og Roberto Fortuna, der har haft en mere eller mindre fast tilknytning til og stor betydning for museet. Men et sted må grænsen jo drages.

Jes Fabricius Møller

JAY WINTER & JEAN-LOUIS ROBERT (red.): *Capital Cities at War*. Paris, London, Berlin 1914-1919. Volume 2: A Cultural History. Cambridge University Press 2007 (HBK)/2012 (e-bog). 568 s. 73 GBP (HBK)/28 GBP (e-bog).

En gang i begyndelsen af 1990'erne fandt en stor gruppe amerikanske, engelske, franske og tyske historikere sammen under ledelse af den amerikanske historiker Jay Winter og hans franske kollega Jean-Louis Robert. Hensigten var et komparativt studie af *Capital Cities at Wartime*, mere præcist London, Paris og Berlin i årene under 1. Verdenskrig, med henblik på udgivelse af to antologier, der begge fik titlen *Capital Cities at War: Paris, London, Berlin 1914-1919*. Det første bind udkom i 1997, det andet i 2007. De foreligger begge som e-bøger, idet bind 2, som anmeldes her, netop er udkommet i dette format. Hvor bind 1 anlagde et økonomisk, socialt og demografisk perspektiv, er det kulturhistorien, som er genstandsfeltet i det senere bind. Der er ikke kun tale om en praktisk arbejdsdeling, det afspejler også den udvikling, som forskningen i 1. Verdenskrig har gennemløbet i de senere år, hvor kulturhistorien har fået stadig mere opmærksomhed.

Oplægget var ambitiøst, ikke kun med antallet af forskere, som blev involveret i projektet – i bind 2 alene er der tale om 30 – men også

i udformningen af problemstillingen. Michel de Certeaus tænkning omkring rummets betydning for hverdagens udfoldelser kobledes med kønsfilosoffen Judith Butlers betragtninger omkring identitetens performans, forstået som en vedvarende forhandling og gen- og selvskabelse. Krig er noget som gøres, ikke kun på slagmarken, men i hverdagens storbyrum, i naboskaber og inden for familiens fire vægge. Rum og materialitet tildeles helt særlige og betydningsfulde roller, som steder at mødes eller mindes – eller som symbolske genstande, der engang var, men nu er næsten uopdrivelige. Det sidste erfarede et fransk forældrepår, som stødte byen rundt på jagt efter et par støvler til deres søn, som lå i en skyttegrav, mens verden fejrede jul.

I tråd med dette forskningsdesign begynder bogen med et kapitel om banegårdens betydning, som steder for afsked og hjemkomst, som nye kvindelige arbejdspladser og som et følelses- og seksualitetens – rum. I omegnen af dette transit-sted trivedes både luddere og lommetøve, mens driftige folk udgav en brochure om 32 stillinger, som kunne praktiseres stående. Der var nemlig ikke hotelværelser nok i de tilstødende gader. Andre kapitler handler bl.a. om underholdningsindustri og kunstudstillinger, om lærermangel, beslaglagte skoler, fravær og børnearbejde, om omformning af klasseværelserne til forestillede slagmarker og om diskrimination over for fjendens børn. Atter andre behandler gade- og familieliv, hospitaler for soldater med granatchok og andre nervelidelser, kirkernes rolle – og kirkegårdene og de mange ukendte soldater. Af de ca. 10 millioner døde soldater forblev omkring 8 millioner uidentificerede. Mange blev senere placeret i fælles grave – mange savnede blev aldrig fundet. Den ukendte soldats grav i Paris og London blev til under stor bevågenhed, men der var også mange private tiltag. Det kunne være pilgrimsrejser til slagmarkerne – en 70-årig far gik otte kilometer for at følge i sin søns fodspor på hans sidste rejse – eller private mindesteder rundt omkring på kirkegårdene. Tiltag som disse har ikke fået samme opmærksomhed, men det får de nu, sammen med mange andre af krigshverdagens små og store betydningsfulde detaljer. Forskerne har været vidt omkring, listen over kilder, litteratur m.m. er på 45 sider, og værket er forsynet med et omfattende register.

Fungerer det? Svaret er både-og. Registeret er underligt mekanisk og yder ikke altid hjælp til tematisk søgning på tværs af bindet. De enkelte kapitler er meget forskellige, og kun få af dem forholder sig til værkets overordnede greb. De kapitler, Jay Winter har en aktie i – tre ud af de elleve plus indledning og konklusion – danner dog en undtagelse. Bindets samlede konklusioner er overraskende spinkle. At krig avler

forskellige former for folkelig respons, kommer vel næppe som nogen overraskelse – det giver derfor bedre mening at tale om *war cultures* end *war culture*. Ej heller undrer det, at hadet til tyskerne stak dybere hos nogle end hos andre – dele af den akademiske verden var også dengang, som efter 2. verdenskrig, hurtig til at glemme. At man ikke kan tale om en entydig brutalisering af mentalitet, kunst og kultur, men nok snarere om en nostalgisk reaktion, med tilbagevenden til en tid, som engang var, behøver man vel næppe så stort anlagt et forskningsprojekt for at konstatere. Nuvel, andre forskere, bl.a. de to franske eksperter i 1. Verdenskrig, Stephane Audoin-Rouzeau og Anette Becker, har angiveligt ment det forholdt sig således, og de får læst og påskrevet i bindets konklusion.

Værkets afsluttende kommentar om, at indbyggerne i London, Berlin og Paris delte krigserfaringer – men at nationalstaterne skilte dem ad – har mere potentiale, fordi den åbner for det, som må være et af komparationens formål, nemlig at se sit eget i de andres. Interessant er også påpegningen af den rolle, de tre metropoler kom til at spille i udformningen af en national erindringskultur, alt imens de ofre, deres egne indbyggere havde ydet på slagmarkerne, ikke blev mindet i samme omfang.

Det er naturligvis en imponerende bedrift at samle så mange forskere fra tre-fire nationer med forskellige forståelser og fortolkninger af 1. Verdenskrigs historie. Det er imidlertid helt i tråd med den tilgang, som også ligger bag 1. Verdenskrigsmuseet og dokumentationscenteret i Péronne i Nordfrankrig. Her ses krigen med forskellige nationale briller – og i et hverdagsperspektiv.

Alligevel er det, som om de komparative potentialer ikke indfries helt. Redaktionen forklarer i forordet, at en fortolkning af konceptet har været nødvendig. Mens man i bind 1 benyttede sig af en »fully comparative« metode, hvor de tre metropoler blev behandlet ligeværdigt, er man i bind 2 gået »relatively« til værks. Det betyder, at der alt efter tema tages afsæt i en lokalitet, og at informationer fra de to andre hentes ind, hvis det skønnes relevant. Det begrundes med henvisning til kildesituationen, som ikke er identisk, men også i, at Berlin var mere på afstand af begivenhederne end de to andre metropoler, hvor især Paris blev en slags krigens knudepunkt. I flere kapitler resulterer det i en overvægt til Paris, men også til London, mens forholdene i Berlin ikke i samme grad bliver foldet ud. Man kunne have ønsket sig en endnu mere tematisk tilgang inden for de enkelte kapitler, således at man f.eks. ikke først skal læse om jøderne i London, så i Paris og til sidst i Berlin.

På trods af denne kritik, er der ingen tvivl om, at bind 2 af *Capital Cities at War* er en uomgængelig grundbog for studiet af 1. Verdenskrig, sammen med det meget roste bind 1. Der er så meget desto mere grund til at nævne dette, fordi hundredeåret for krigsudbruddet nærmer sig med hastige skridt. Det vil være en god anledning til at se nærmere på 1. Verdenskrig i et dansk perspektiv. Der er behov for at belyse krigens sociale og kulturelle aspekter og ikke kun – sagt med al respekt – fokusere på de 5-6000 sønderjyder, som kæmpede på tysk side, eller på Genforeningen. Spørgsmålet er nemlig, om forholdene i Danmark var så særlige, som det oftest hævdes med henvisning til den danske neutralitet, eller om krigserfaringerne ikke var lige så sammensatte, som man finder det i de tre store metropoler.

Ning de Coninck-Smith

BO LIDEGAARD: En fortælling om Danmark i det 20. århundrede. København 2011, Gyldendal. 460 s. 380 kr.

Bo Lidegaards bog er en videreudvikling af en engelsksproget fremstilling dækkende samme periode og med stort set samme disposition, bortset fra at den danske fremstilling indeholder mere end 30 indskud bestående af en illustration og en argumenterende billedtekst, der tilsammen dækker en række af de stofområder, som selve fremstillingen i vid udstrækning forbigår, herunder især kultur- og erhvervslivet. Der er i høj grad tale om en national fremstilling, hvor germanisering, anglificering, skandinavisme eller amerikanisering i Danmark spiller en beskeden rolle, måske netop fordi den oprindelige målgruppe var udlændinge interesseret i specifikt danske forhold.

Fortællingen om Danmark i det 20. århundrede er konstrueret, så forfatteren kan trække på egne administrative erfaringer og på sine egne brede historiske studier i den nyere danmarkshistorie. Dansk udenrigspolitik indtager således en væsentlig plads i fremstillingen, og det samme gælder regeringspolitik på et overordnet plan, hvor forfatterens fremstilling af dansk udenrigspolitik fra 1914 til 1945 samt biografierne om Kauffmann og Jens Otto Krag danner et solidt grundlag. Forfatterens erfaringer som embedsmand i Udenrigsministeriet og som udenrigspolitisk rådgiver for statsminister Anders Fogh Rasmussen er tilsvarende tydeligt bag fremstillingen af de sidste 20 års Danmarks-historie. Bogen er dermed også blevet dansk historie set oppefra: Fra regeringsbænkene og folketingssalen og fra diplomatiets og centraladministrationens øverste lag, mens det folkelige Danmark i hovedsagen